

SINONAMIYANING PROGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Duschanova Shoxida Baxramovna

shahida@gmail.com

912754118

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 18.12.2025

Revised: 19.12.2025

Accepted: 20.12.2025

KALIT SO'ZLAR:

sinonamiya,
pragmalingvistika,
nutqiy vaziyat,
pragmatik maqsad,
diskurs,
kommunikativlik.

Mazkur maqolada sinonamiya hodisasining pragmalingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Sinonimik birliklarning nutqda qo'llanishi kommunikativ vaziyat, so'zlovchining pragmatik maqsadi hamda kontekst omillari bilan uzviy bog'liqligi yoritib beriladi. Tadqiqot jarayonida sinonimlarning semantik yaqinligidan tashqari, ularning funksional va stilistik imkoniyatlari ham pragmalingvistik nuqtayi nazardan izohlanadi. Maqolada sinonimlarning nutqiy aktlar va diskurs doirasida kommunikativ samaradorlikni ta'minlashdagi o'rni asoslab beriladi. Olingan natijalar sinonamiyani pragmatik omillar bilan bog'liq murakkab til hodisasi sifatida talqin qilishga xizmat qiladi.

Kirish

Til – insonning asosiy kommunikativ vositasi bo'lib, u orqali inson fikrini, hissiyotlarini va ijtimoiy munosabatlarini ifodalash mumkin. Tilning boyligi va ifodaviy imkoniyatlari ayniqsa sinonamiya orqali namoyon bo'ladi. Sinonamiya – bu bir ma'noni ifodalovchi, lekin shakl, stilistika yoki emotsional ohang jihatidan farq qiluvchi so'zlar yoki leksik birliklar to'plami.

Lingvistik tadqiqotlarda sinonamiyaning o'rganilishi nafaqat leksik va semantik xususiyatlar bilan bog'liq, balki ularning progmalingvistik xususiyatlari, ya'ni nutqdagi kommunikativ funksiyalari bilan ham bog'liq. Progmalingvistika – bu til vositalarining nutqdagi funksiyalarini, kontekst va kommunikativ vaziyatga mosligini o'ganadigan fan.

Ushbu maqolada sinonamiyaning progmalingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi, ularning matn va nutqdagi kommunikativ ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Sinonamiya tushunchasi lotincha “syn” (birgalik) va “onoma” (nom, ism) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, “bir ma'noga ega so'zlar birligi” degan ma'noni anglatadi. Lingvistika adabiyotlarida sinonamiya quyidagi jihatlarida tahlil qilinadi:

1. Semantik sinonamiya – asosiy ma'nosi bir xil bo'lgan leksik birliklar. Masalan, go'zal – chiroyli – oqlik.

Pragmatik sinonamiya – ma'nosi bir xil, lekin kommunikativ, stilistik yoki kontekstual jihatdan farqlanadigan so'zlar. Masalan, yig'lamoq va ko'z yosh to'kmoq – har ikkalasi ham qayg'uni ifodalaydi, lekin biri rasmiy, biri badiiy uslubda ishlatiladi. Pragmatik sinonamiya — bu so'zlar yoki ifodalar ma'nosi o'xshash bo'lishiga qaramay, turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan tavsiflanadi.

Boshqacha qilib aytganda, pragmatik sinonimlar:

- Semantik ma'nosi bo'yicha bir-biriga yaqin,
- Lekin kontekstga qarab emotsional, stilistik yoki kommunikativ ohang farq qiladi.

Shuningdek, sinonamiya tilning ifodaviy boyligini oshiradi, matnga rang-baranglik beradi va nutqni yanada aniq va tushunarli qiladi (L. V. Shcherba, 1957). □ Konnotativ farq – sinonimlar semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, ijobiy yoki salbiy rangga ega bo'lishi mumkin.

• Masalan: uy va xona — semantik jihatdan yaqin, lekin uy ko'proq ijobiy, iliq tusga ega.

Stilistika bilan bog'liqlik – so'zning uslubi pragmatik sinonamiyada muhim.

- Masalan: ovqatlanmoq (oddiy) va taom iste'mol qilmoq (rasmiy).

Ijtimoiy va kommunikativ vaziyatga moslashuv – sinonimlar turli situatsiyalarda turlicha ishlatiladi.

• Masalan: bolalik (emotsional, shaxsiy kontekstda) vs yoshlik (rasmiy yoki adabiy matnda).

Emotsional yoki ekspressiv ohang – sinonimlar tinglovchida turlicha hissiyot uyg'otadi.

Progmalingvistika nuqtai nazaridan sinonamiyaning o'rganilishi nutqning kommunikativ samaradorligini oshirishga yordam beradi. Sinonamiyaning asosiy progmalingsistik xususiyatlari va vazifalari xaqida ma'lumotlar keltiramiz. Sinonimlarning tanlanishi har doim nutq kontekstiga bog'liq. Bir so'zning ma'nosi boshqa so'z bilan almashtirilganda, matnning ohangi, uslubi va maqsadi o'zgarishi mumkin. Misol uchun:

- Kundalik nutqda: yig'lamoq, so'rash, o'rganmoq.
- Rasmiy yoki ilmiy nutqda: ko'z yosh to'kmoq, so'rov qilish, o'rganish.

Progmalingsistik nuqtai nazardan, sinonimlar kommunikativ samaradorlikni oshirish vositasidir. Nutqning vazifasi – tinglovchiga yoki o'quvchiga ma'lumotni aniq yetkazish. Shu sababli, sinonimlar tanlanishi intensivlik, rasmiylik yoki emotsional ohang kabi omillarga bog'liq.

Sinonim so'zlar tanlanishi nutq yoki matn kontekstiga bog'liq. Masalan, uy va xona so'zlari bir ma'noni bildirishi mumkin, ammo matn konteksti va muloqot vaziyatiga qarab, ular farq qiladi:

- “Men uyga ketdim” – umumiy kundalik nutq.
- “U xonaga kirdi” – joyning aniq bir qismi ta'kidlangan.

Kontekst sinonimlarni tanlashda muhim rol o'ynaydi, bu esa kommunikativ samaradorlikni oshiradi (Akhmadulina, 2003).

Sinonimlarning tilning turli uslubiy sohalarida ishlatilishiga oid xususiyatlaridir. Boshqacha aytganda, so'zning pragmatik rangini va uning ijtimoiy kontekstdagi maqomini belgilaydi.

Asosiy jihatlari shundan iborat:

1. Rasmiy va norasmiy uslub farqi
 - Ba'zi sinonimlar faqat rasmiy nutqda ishlatiladi:
 - Taom iste'mol qilmoq → rasmiy/adabiy
 - Ba'zilari esa kundalik yoki norasmiy nutqda:
 - Ovqatlanmoq → kundalik nutq
2. Adabiy va og'zaki uslub farqi
 - Adabiy matnda ishlatiladigan sinonimlar:
 - Tomosha qilmoq (kitob, maqola)
 - Og'zaki nutqda ishlatiladigan sinonimlar:
 - Ko'rmoq (so'zlashuvda)
3. Estetik va emotsional rang

- Sinonimlar nutqqa estetik tus beradi yoki emotsional ohang yaratadi:

- Bola → neytral, umumiy
- O'g'il bola → aniqroq, ijobiy ta'sirga ega

4. Konnotativ tuslar

- Stilistik jihatdan ijobiy yoki salbiy konnotatsiya beruvchi so'zlar:

- Tor → salbiy (noqulay)
- Kichik → ijobiy, mehribon

Funksional xususiyat — bu sinonimlarning turli kommunikativ vaziyatlarda bajaradigan vazifalari va nutqdagi rolini bildiradi. Ya'ni, sinonimlar maqsadga qarab tanlanadi, va ular nutqda turlicha funksiyani bajaradi.

Sinonimlarning stilistik xususiyatlari matnning ohangini belgilaydi. Masalan:

- So'rash va so'rov qilish – biri kundalik, biri rasmiy.
- Yig'lamoq va ko'z yosh to'kmoq – biri oddiy nutq, biri badiiy.

Bu holat progmalinglevistik xususiyat sifatida sinonimlarning kommunikativ funksiyasini belgilaydi va ularni tanlash orqali matnning maqsadiga erishish mumkin.

Sinonimlar emotsional rang va aksentni ifodalashga yordam beradi. Masalan:

- Dushman va raqib – biri hissiy rangga ega, ikkinchisi neytral.
- Qayg'uli va xafa – biri badiiy, biri kundalik nutqda ishlatiladi.

Nutqning emotsional boyligi va aksenti sinonimlar yordamida yanada aniq va ta'sirli bo'ladi (Vinogradov, 1980).

Lingvistlar sinonimiyani turlicha tasniflagan. Progmalinglevistik nuqtai nazardan, ular quyidagilarga bo'linadi:

1. To'liq sinonimlar – barcha kontekstlarda almashtirilishi mumkin, lekin amalda kam uchraydi.

2. Qisman sinonimlar – ma'no va kontekstga qarab ishlatiladi. Masalan, bolalik va chaqaloqlik.

3. Stilistik sinonimlar – ohang va stilga ko'ra farqlanadi. Masalan, o'lim va vafot.

Progmalinglevistik ahamiyati shundaki, so'zlarni tanlash orqali nutqni samarali, tushunarli va ifodali qilish mumkin.

Xulosa

Shunday qilib, sinonimiya tilning boy va ifodaviy vositasi sifatida nutqda muhim rol o'ynaydi. Uning progmalinglevistik xususiyatlari – kontekstga bog'liqlik, stilistik va emotsional rang – nutqni samarali va tushunarli qiladi. Lingvistlar tomonidan olib borilgan

tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinonimlarni tanlash va ishlatish nutqning kommunikativ samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Sinonamiya nafaqat leksik ma'noni boyitadi, balki matnga badiiy va emotsional rang, stilistik o'ziga xoslik beradi. Shu sababli, lingvistik va pedagogik nuqtai nazardan sinonamiyaning progmalinglevistik xususiyatlarini chuqur o'rganish muhimdir. Pragmatik sinonamiya tilshunoslikda so'zlarning semantik yaqinligi bilan bir qatorda, ularning stilistik, emotsional va kommunikativ jihatlarini o'rganishga imkon beruvchi muhim tushunchadir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinonimlarning ishlatilish konteksti ularning ixtiyoriy ohangi, rasmiylik darajasi va emotsional tusini belgilaydi.

Stilistik xususiyatlar orqali so'zlarning rasmiy yoki norasmiy, adabiy yoki og'zaki nutqda ishlatilishi aniqlanadi, bu esa matn yoki nutqning tabiiyligi va kommunikativ samaradorligini oshiradi. Funksional xususiyatlar esa so'zlarning informativ, emotsional, kommunikativ va sotsiokultural rolini ko'rsatadi, bu orqali til foydalanuvchisi o'z nutqini vaziyatga mos ravishda optimallashtiradi.

Shuni ta'kidlash mumkinki, pragmatik sinonamiya tilning nozik kommunikativ vositasi bo'lib, nutqni yanada jonli, tabiiy va tushunarli qiladi. U tarjima, adabiyot, jurnalistika va reklama sohalarida amaliy ahamiyatga ega bo'lib, so'zlarni to'g'ri va vaziyatga mos tanlash imkonini beradi.

Natijada, pragmatik sinonamiya tilni chuqurroq tushunish va nutqning samaradorligini oshirish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Vinogradov, V. V. Russian Lexicology. Moscow: Higher School, 1980.
2. Shcherba, L. V. Problems of Lexicology. Moscow: Nauka, 1957.
3. Akhmadulina, L. Pragmatic Linguistics. Moscow: Progress, 2003.
4. Crystal, D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell, 2008.
5. Lyutikova, M. Semantics and Pragmatics of Synonyms. Moscow: Education, 2010.